

Бојан НОВАКОВИЋ\*

ХУМ И ЗАХУМЉАНИ У 33. ГЛАВИ  
СПИСА *DE ADMINISTRANDO IMPERIO*

ИЗВОД: У овом раду аутор се бави анализом 33. главе списка *De administrando imperio*, византијског цара и писца Константина VII Порфирогенита, у којој је дат опис раносредњовјековне кнежевине Захумља. Узрок бројним нејасноћама које садржи ово поглавље аутор проналази у Порфирогенитовој пракси да закључке изводи на основу логичких расуђивања и претежно сумњивих етимолошких конструкција, до којих је долазио дијелом преко својих информатора, а дијелом на основу сопствених запажања. С обзиром на то да назив кнежевине Захумље временом ишчезава, тако што га смјењује облик Хумска земља, аутор указује на различитост тих географских појмова, врши њихову убикацију и упућује на разлоге те смјене.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Хум, Захумљани, Константин VII Порфирогенит, *De Administrando Imperio*, рани средњи вијек, етимологија, убикација

О раној територијално-политичкој организацији Словена насељених у сливу ријеке Неретве може се судити на основу података из Порфирогенитовог списка *De administrando imperio*. У том погледу истиче се 33. поглавље (Περὶ τῶν Ζαχλοῦμων καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας), у којем је дат опис кнежевине Захумља. Иако му садржај на први поглед дјелује логично, његова дубља анализа износи на видјело бројне недоумице, како оне историјске природе, тако и лингвистичке и географске, што није остало незапажено<sup>1</sup>. Како су страст за етимологисањем и подређивање појединих закључака комотним етимолошким конструкцијама

\* Аутор је кустос-историчар у Завичајном музеју Никшић.

<sup>1</sup> В. Трпковић, *Хумска земља*, Зборник Филозофског факултета, књ. VIII, Београд, 1964, 255.

препознајљивости Порфирогенитовог стила писања, као основни предмет ове анализе намеће се питање: да ли текст 33. поглавља садржи вјеродостојан опис стања или је он, у одређеној мјери, производ конструкција и логичких расуђивања?

Поглавље „О Захумљанима и земљи у којој сада станују“ почиње навођењем података који су ушли и у описе других архонтија, а тичу се промјена насталих током сеоба народа: „Ὅτι ἡ τῶν Ζαχλοῦμων χώρα παρὰ τῶν Ῥωμαίων πρότερον ἐκρατεῖτο, Ῥωμάνων δὴ φημι, οὐς ἀπὸ Ῥώμης Διοκλητιανὸς ὁ βασιλεὺς μετώκισεν, καθὼς καὶ εἰς τὴν τῶν Χρωβάτων ἱστορίαν εἴρηται περὶ αὐτῶν. Ὑπὸ τῷ βασιλεῖ δὲ Ῥωμαίων ἡ τῶν Ζαχλοῦμων αὕτη χώρα ὑπῆρχεν, ἀλλὰ παρὰ τῶν Ἀβάρων αἰχμαλωτισθεῖσα ἢ τε χώρα καὶ ὁ ταύτης λαὸς τὸ παράπαν ἠρήμωται. Οἱ δὲ νῦν οἰκοῦντες ἐκεῖσε Ζαχλοῦμοι Σέρβλοι τυγχάνουσιν ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄρχοντος, τοῦ εἰς τὸν βασιλεῖα Ἡράκλειον προσφυγόντος“.<sup>2</sup>

Предмет ове анализе је његов наставак: „Ζαχλοῦμοι δὲ ὠνομάσθησαν ἀπὸ ὄρους οὕτω καλουμένου Χλοῦμον, καὶ ἄλλως δὲ παρὰ τῆ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἐρμηνεύεται τὸ Ζαχλοῦμοι ἦγουν ὀπίσω τοῦ βουνοῦ, ἐπειδὴ ἐν τῷ τοιοῦτῳ χωρίῳ βουνός ἐστιν μέγας, ἔχων ἄνωθεν αὐτοῦ δύο κάστρα, τὸ Βόνα καὶ τὸ Χλούμ, ὀπισθεν δὲ τοῦ τοιοῦτου βουνοῦ διέρχεται ποταμὸς καλούμενος Βόνα, ὃ ἐρμηνεύεται ἄκρον. Ὅτι ἡ γενεὰ τοῦ ἀνθυπάτου χαὶ πατρικίου Μιχαήλ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Βουσεβούτζη, τοῦ ἄρχοντος τῶν Ζαχλοῦμων, ἦλθεν ἀπὸ τῶν κατοικοῦντων ἀβαπτίστων εἰς τὸν ποταμὸν Βίσλας, τοὺς ἐπονομαζομένους Λιτζίκη, καὶ ὤκησεν εἰς τὸν ποταμὸν, τὸν ἐπονομαζόμενον Ζαχλοῦμα.“<sup>3</sup> Поглавље се завршава пописом Захумских градова: τὸ Σταγνόν (Стон), τὸ Μокρισκίκ (Μокрискик), τὸ Ἰοσλή (Јосли), τὸ Γαλουμαήνικ (Галумаиник), τὸ Δοβρισκίκ (Добрискик)<sup>4</sup>. Из навода произилази да се од географских објеката у 33. поглављу директно помињу планина Хум и ријеке Бона и Захлума.

<sup>2</sup> „Земљу Захумљана раније су држали Ромеји, мислим Романи, које је цар Диоклецијан преселио из Рима, као што је речено о њима у историји Хрвата. Ова земља Захумљана беше под царем Ромеја, али пошто и земљу и њен народ поробише Авари, остале потпуно пуста. Захумљани који сада тамо станују су Срби, потичући из времена оног архонта, који је цару Ираклију био пребегао.“ Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio, ed. Gy. Moravcsik, trans. R. J. H. Jenkins, Washington, 1967, с. 33, 1-10 (даље: DAI). Превод према Византиски извори за историју народа Југославије II, Београд, 1959, 59 (даље: ВИНЈ II).

<sup>3</sup> „Захумљани су названи по планини која се зове Хум, а иначе на језику Словена Захумљани значи „они иза брда“, пошто је у овој земљи велико брдо на коме су два града Бона и Хум; иза тог брда пролази река названа Бона, што значи добро. Род антипата и патриција Михајла сина Вишетиног, архонта Захумљана, потиче од некрштених становника на реци Висли који су названи и Литцики, и насели се на реци названој Захлума“, DAI, с. 33, 10-19. Превод према ВИНЈ II, 59-60.

<sup>4</sup> DAI, ц. 33,20-21; ВИНЈ II, 61. За убикацију ових градова видјети: С. Новаковић,

Још увијек није утврђено по чему је ова кнежевина добила назив. У документима на латинском и италијанском језику јавља се као *terra de Chelmo*, *Chelmut*, *Chelmo* и слично, док се у средњовјековним документима писаним ћирилицом не јавља као Хум, већ готово увијек као *Хумска земља*, изузев неколика старија, у којима налазимо облик *Захумље*<sup>5</sup>, који се сматра њеним изворним називом. Порфирогенит назив *Захумљани* доводи у везу са „планином Хум“, не знајући да апелатив *хум* ни у ком случају не може означавати „планину“<sup>6</sup>. Како се он увијек односи на мање објекте, а његове изведенице на мање територије, то би морало важити и за облике Хум, Захлума и Захумље. Отуд се и наведена етимологија овог назива, у смислу „они иза брда“, може односити само на мању заједницу (жупу), по којој је ова кнежевина названа. Зато се поставља питање, гдје се налазила жупа Захумље, са ријеком Захлумом и брдом Хум, односно, како је њен назив доспио у први план?

Порфирогенит прави разлику између већег узвишења, „планине Хум“, и мањег, брда са градовима, који опет стоје у тијесној вези. Стојан Новаковић, цитирајући Јукићев податак да је Хум планина над Благајем, из које извире ријека Буна, истиче да би требало потврдити да та планина (ријеч је о обронку Вележа), или неки њен вис, носе назив Хум<sup>7</sup>. И заиста, ако погледамо топографску карту, видјећемо да у залеђу Благаја постоји доминантно узвишење Хум (1025 m). Тај брдски појас, који посматрано из равнице има изглед засебног вијенца, могао би бити

*Српске области X и XII века*, Гласник СУД, XLVIII, Београд, 1880, 34-45; P. Skok, *Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Constantini Porphyrogenetos*, Zeitschrift für Ortsnamenforschung, 4, 1928, 232-233; Исти, *Konstantinov to Mokrišćik*, ЈИЧ, 1-4, 1937, 92-106; M. Vego, *Povijest Humske zemlje (Hercegovine) I*, Samobor, 1937, 44-46; С. Ћирковић, „Насељени градови“ *Константина Порфирогенита и најстарија територијална организација*, ЗРВИ, XXXVII, 1998, 12-14, 18-19; A. Loma, *Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogenetos*, ЗРВИ, 38, Београд, 1999-2000, 107-116.

<sup>5</sup> Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, Београд, 1902, 25; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд, 1912, 138, 386, 571, 602. У спису ДАИ кнежевина се назива „архонтијом Захумљана“, односно „земљом Захумљана“, а у првом облику се јавља и у спису *De cerimoniis (Constantini Porphyrogeniti imperatoris De cerimoniis aulae Byzantinae libri duo*, ed. I. Reiskii, Bonnae 1829, 691; *ВИИЈ II*, 78). Назив *Захумље* употребљавала је папска канцеларија све до средине XIII вијека, а јавља се и у Локрумским фалсификатима. Његови каснији помени у домаћим изворима су непрецизни, и често се и не односе на ову кнежевину. О раном ишчезавању назива Захумље свједочи Љетопис попа Дукљанина, у којем се и поред његовог помена у смислу суфрагана Дукљанске цркве, преузетом из једне папске буле, кнежевина увијек јавља као Хум.

<sup>6</sup> Апелатив *хум* (старословенски *хльмь*) најчешће се односи на издвојене брегове, окружене пољем, или знатно нижим тереном, као и на врхове брда. Данас се јавља само као топоним.

<sup>7</sup> С. Новаковић, *Српске области X и XII века*, 38-40.

„планина Хум“, чији је саставни дио „велико брдо“ са градовима. Колико год се помен тог брда чинио значајним, основна му је функција прецизирање положаја „планине Хум“. Податак о постојању локалитета Захум у њеном подножју<sup>8</sup> могао је Порфирогенитовом информатору бити додатни подстицај да настанак назива Захумљани веже за тај крај, мада се овај Захум могао односити само на дио ободног појаса поља Бишћа, које се иначе пружало уз ријеке Буну и Неретву, али не и уз Захлumu.

Посебно је питање колико се можемо ослонити на царева тумачења назива јужнословенских архонтија. Наивне етимологије етнонима Срби и Хрвати опомињу да према таквим подацима морамо бити крајње уздржани. Како архонтију Дукљу директно назива по рушевинама античког града, Конавле по „товарним колима“, затим, назив Травунија не доводи у везу са њеном истоименом централном жупом, а неретљанску кнежевину, не препознајући у називу Арента ријеку Неретву, назива споредним именом њених становника, можемо рећи да се цар ослањао на закључке својих информатора, који су често били засновани на површном познавању чињеница са терена, па их не можемо узимати као поуздане.

Јасно је да Захумљани нијесу могли добили назив по свом положају у односу на „планину Хум“, која као таква није ни постојала. Они су били само једна од мањих групација формираних од словенских насељеника јадранског залеђа, чија је локација у вези са ријеком Захлумом и брдом Хум као битном граничном одредницом њихове жупе. Како је Порфирогенитов информатор писао из перспективе свог времена, под Захумљанима је подразумевивао цјелокупно становништво „архонтије“, а тежња да и њеном називу утврди етимологију био је основни разлог што брдо Хум проглашава „планином“, јер се спрам таквих Захумљана подразумевивао велики Хум, па и ријека Захлума. Да Захумље није названо по том Хуму убједљиво свједочи и прецизан податак о Буну, а не о Захлуми, као ријеци која протиче иза њега. Чак средњовјековни документи указују да се на подручју мостарске котлине, у пољу Бишћу, испод града Благаја, налазила и једна ужа Хумска земља, у рангу средњовјековне жупе<sup>9</sup>. Како је град Благај дуго времена имао важну управну функцију у долини Неретве, логично би било назив те жупе довести у везу са идентичним, и у каснијим документима преовлађујућим називом ове кнежевине. Уз наведене примјере, можемо закључити да је и објашњење назива „архонтије Захумљана“ резултат домишљања, па га као таквог треба одбацити.

Нестанку назива жупе Захумља и ријеке Захлуме налазимо паралелу у горњем току ријеке Неретве, гдје је по жупи Вишеву њен из-

<sup>8</sup> Видјети нап. 24. у овом раду.

<sup>9</sup> С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд, 1996, 20-21, 31.

воришни ток дуго носио назив Вишева<sup>10</sup>. С обзиром на то да је ријеч о посесивном антропонимском обласном називу, какви током средњег вијека у значајној мјери смјењују старије, претежно „географске“ обласне називе, то је индиција да су тамошња жупа и ријека више него једном мијењале своје називе. Овај примјер показује у коликој је мјери територијална по-дјела могла утицати на именовање, односно, преименовање водотока. У овом случају ријеч је о посесивном облику хипокористика личног имена са основом *Vuš-*, а жупа га је добила по некој истакнутој личности, што је по правилу случај са антропонимским обласним називима. Име Михајловог оца (*Βουσεβούτζη*) је у нашој литератури најчешће тумачено као Вишета, иако запис указује на патроним са основом *Vuš-*<sup>11</sup>. Ријеч је дакле о забуни, коју можемо представити на следећи начин: Михајло Вишевић < Михајло син Вишев > Михајло син Вишевића, а настала је као посљедица разумијевања изведенице као саме именице. Назив Вишево може се довести у везу са личним именом какво је носио отац архонта Михајла, али за сада не видим разлоге због чега би га везивали и за ту личност.

Све то указује да је и назив старе жупе Захумље прекривен нешто млађим, посесивним обликом<sup>12</sup>. Како је број таквих обласних назива на територији Захумља ограничен, у обзир би најприје могла доћи жупа Попово, којом протиче ријека Требишњица. Но, како поп није могао бити посједник или управник раносредњовјековне жупе, присутне су сумње у словенско поријекло тог назива. При том се полази од латинизираних форме *Рарава*, што је погрешно, јер је писање вокала *о са а* у словенским ријечима била веома честа појава код далматинских Романа, која се задржала и након средњег вијека. Међутим, форма поп није у сваком случају означавала личност из црквене хијерархије, већ је често служила и као надимак<sup>13</sup>. У овом случају он би се морао односити на неку важну личност, а у старим српским летописима и родословима налазимо јој помен управо у Захумљу<sup>14</sup>.

<sup>10</sup> М. Динић, *Земље Херцеге Светога Саве*, Глас СКА, CLXXXII, Београд, 1940, 208-210.

<sup>11</sup> Раније се сматрало да овај запис треба тумачити као Вушевућ (Ст. Станојевић, В. Ђоровић, *Одабрани извори за српску историју I*, Београд, 1921, 66). Скок га идентификује са именом *Sviolad*, тј. са *Vъsevuci*, од \**Vъsevuka*, или од \**Vъsevъsъ*, што је хипокористик од словенског имена *Vъsevladъ*, које је исто што и руско *Vsevolodъ* (*Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena*, *Starohrvatska prosvjeta*, n. s. 1, 1927, 176-179, 181, 184). А. Лома указује на облике *Въсебућ* и *Вышебућ* (Неки славистички аспекти српске етногенезе, ЗМС за славистику, 43, Нови Сад, 1993, 108).

<sup>12</sup> Лијеп примјер такве праксе налазимо код Орбина у предању о настанку назива жупе Љубомир, које би у основи морало бити тачно (М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд, 1968, 20).

<sup>13</sup> И. Клајн, *Занимљива имена*, Београд, 2005, 101-103.

<sup>14</sup> Љ. Ковачевић, *Неколика питања о Стефану Немањи*, Глас СКА, LVIII Београд, 1900,

Како се назив Захумље првобитно морао односити на мању територију, названу по брду Хуму, и ријека Захлума (Захумска ријека) је морала бити краћи водоток. Поставља се питање, да ли је њихову убикацију у Попову могуће поткријепити ваљаним доказима? Иван Лучић (1604 - 1679) је сматрао да су Захумљани названи по ријеци Захуми, за коју каже да тече кроз Попово<sup>15</sup>! Иако овај податак на први поглед не дјелује убједљиво, не треба га одмах одбацити. У том смислу треба поћи од границе између Травуније и Захумља, која је пресијецала долину Требишњице<sup>16</sup>. Најмаркантнија гранична одредница у њој било је брдо Хум (546 m), које је у политичком погледу дијелило на травунијски и захумски дио. У подножју му се још налазе два камена крста који су означавали ту границу. Наведена етимологија, да Захумљани на словенском језику значи „они иза брда“, оvdје добија свој пуни смисао, јер се, као што рекох, такав назив могао односити само на мању заједницу, чија је жупа названа по положају у односу на брдо Хум као битну граничну одредницу. Тиме је одређен и назив ријеке Захлуме. Појава различитог именовања појединих дјелова ријечних токова у Херцеговини је честа, а примјер Вишеве показује у којој је мјери на њу могла утицати административна подјела.

Расположиви подаци о хумском могоришу, који су Дубровчани још од раног средњег вијека исплаћивали владарима сусједне кнежевине, указују да је по правилу исплаћиван господарима Попова (Ђедићима, Санковићима, Николићима, једном и бану Твртку, али уз пристанак Ђедића), што ће рећи да је првобитно био везан за владајући род кнежевине Захумља, који је био лоциран у Попову. У том смислу се Лучићев податак о ријеци Захуми у Попову, уз Порфирогенитов, да се род из којег су потицали захумски владари доселио на ријеку Захлуму, показује драгоцјеним у тумачењу назива ове кнежевине, и њеног настанка. То што се она касније само у неколика стара документа назива именом њихове матичне земље, ствар је, у то вријеме још увијек живе традиције.

Називи неких раносредњовјековних јужнословенских кнежевина упућују на жупе као њихова примарна језгра. Примјер Конавала указује да је управна област тог ранга могла имати статус архонтије<sup>17</sup>. Међутим,

14, 36; Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, књ. XVI, Београд - Сремски Карловци, 1927, 14-16, 46, 175, 279.

<sup>15</sup> I. Lucius, *Storia del Regno di Dalmazia e di Croazia*, Trieste, 1896, 409.

<sup>16</sup> Љ. Спаравало, *О граничном камењу између средњовјековног Хума и Зете које спомиње Мавро Орбин*, Историјски гласник, 1-2, Београд, 1979, 89-96; О. Ђурић Козић, *Шума, Површ и Зупци у Херцеговини*, Српски етнографски зборник, V, Насеља, 2, Београд, 1903, 1151; Р. Anđelić, *Srednjovjekovna župa Popovo*, Tribunia, 7, Trebinje, 1983, 69-71.

<sup>17</sup> Constantini Porphyrogeniti imperatoris De cerimoniis aulae Byzantinae libri duo, 691; ВИНЈ II, 78.

све жупе нијесу имале исту перспективу. У зависности од природних и политичких околности, могле су постати центри ширем окружењу, као што је био случај са жупама Захумљем и Требињем, чији се називи преносе на њихове утицајне зоне. Правац ширења утицаја могао је ићи: ријечном долином, у правцу мора и ка природним границама. И поред тога, захумски утицај се није ширио долином Требишњице, гдје би то било најприродније очекивати, већ је њеном средином ишла граница према сусједној кнежевини. Разлог томе нијесу могле бити географске препреке, јер их ту нема, већ присуство јаког владалачког рода у најближем сусједству<sup>18</sup>. За разлику од Травуније, на правцу према мору језгро Захумља није имало конкурентних жупа, што је била његова велика предност. Требињу је у том смислу парирала богата жупа Конавли, којој је дуго успијевало да очува самосталност<sup>19</sup>. Боље могућности ширења утицаја на залеђе, значај приморских територија код Дубровника и у Боки, којима је окруживала Конавле, и куда су водили важни путеви према унутрашњости, политичке везе са Србијом, и неки други разлози, условили су да Травунија временом апсорбује ову кнежевину, и сведе је на статус жупе.

У вријеме досељавања Словена, јачи родови су бирали најзгодније локације за стално насељавање, а то су биле питоме жупе у непосредном јадранском залеђу. Концентрацијом њихових родовских посједа у таквим зонама може се објаснити смјештај језгара чак три кнежевине (Травунија, Захумље и Конавли) на међусобно веома малом растојању, као и наметање назива сусједних жупа из долине Требишњице њиховом широком окружењу. У називима приморских словенских племена препознајемо маркантне одреднице са запосједнутих територија, као и називе жупа (сједишта владајућих родова) тамо гдје доминирају крашка поља, за разлику од боље организованих Срба и Хрвата, који су због тога и задржали племенска имена из прапостојбине. Основни узрок расцјепканости тих група, уз природне факторе, био је и недостатак организације какву су имали Срби и Хрвати, и онога што је иза ње стајало, што је само потхрањивало самодовољност тамошњих владајућих родова. Мислим да се може рећи да граница између Травуније и Захумља представља линију подјеле земље и утицајних зона између два просторно блиска владалачка рода, који су имали снаге и амбиција да своју власт наметну значајним територијама у окружењу, при том задржавши позиције стечене у вријеме сеобе.

<sup>18</sup> Први помен требињског владајућег рода налазимо у спису DAI, гдје се указује на његове политичке и родбинске везе са Властимиром, архонтом Србије (DAI, с. 34, 7-12; ВИНЈ II, 62).

<sup>19</sup> Т. Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу: 600 - 1025*, Београд, 2002, 358-359.

Кнежевина се касније најчешће јавља под називом Хумска земља. Видјели смо да се тај облик, управо као и облик Захумље, јавља у ширем и у ужем смислу, а из неразумијевања те чињенице проишле су многе дилеме у вези са њеним називом. Извори указују да су Хумска земља и Захумље паралелно егзистирале у долинама двије најјаче захумске ријеке. Њихову упоредну појаву и смјену у смислу назива кнежевине не треба круто посматрати, јер је ријеч о територијама којима су друштвено-историјски процеси отварали различите перспективе. Хумска земља је имала добар саобраћајно-географски положај, па је била водећи континентални дио кнежевине, док је облик Захумље био више традиционалан, и указивао на њене почетке. Тиме се може објаснити и рани помен Хума у писму папе Ивана X кнезу Михајлу из 925. године (Michaeli excellentissimo duci Chulmogum). Чињеница да оба њена назива имају у основи форму хум објашњава се великом густином таквих топонима на њеној територији.

Посебан проблем представља убикација градова Боне и Хума. Стојан Новаковић је сматрао да се град Бона налазио на ријечи Буни, а да је град Хум у ствари Благај<sup>20</sup>, док је Јиречек негирао постојање засебног града Хума. Он је био чврсто убијеђен да су Бона и Хум два назива, римски и словенски, за један исти град<sup>21</sup>, односно, да је каснији назив Благај само превод латинског *Bona*<sup>22</sup>. М. Динић одриче могућност да је град Хум идентичан са Благајем, па скреће пажњу на неубицирани „*castrum Chum*“ из 1465. године<sup>23</sup>. У сваком случају, истраживачи не дају повјерење царској вијести о два града на брду изнад ријеке Буне<sup>24</sup>. Сма-

<sup>20</sup> С. Новаковић, н. д, 38-41.

<sup>21</sup> К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека I, Београд, 1959, 236.

<sup>22</sup> К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд, 1978, 66.

<sup>23</sup> М. Динић, *Земље Херцеге Светога Саве*, 216. Град се налазио на горњој Неретви, у близини града Велетина. Једно брдо Хум (1202 m) налази се на десној обали Неретве, близу брда Велетин.

<sup>24</sup> С. Ћирковић помишља да на локацију Порфирогенитовог града Хума указује назив фрањевачког манастира у Бишћу, који се у изворима у неколика случаја јавља и као Захум (С. Ћирковић, „Насељени градови“ *Константина Порфирогенита*, нап. 12), мада није утврђено гдје се тачно налазио. Отуд и мишљење да се ту ради о два манастира, у Бишћу и у Захуму (М. Сиврић, *Неколико непознатих података о франјевцима у Захуму и Бишћу код Мостара у средњем вијеку*, *Hercegovina*, 19, Mostar, 2005, 43-45), односно о једном, с више назива, што је вјероватније (Д. Ковачевић-Кojiћ, *Franjevci u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne*, *Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost*, 3, Sarajevo, 1995, 37-38). Мјесто Захум постоји и сада у Мостару, испод брда Хум, на десној обали Неретве, али се под Бишћем подразумијевала равница на њеној лијевој обали, и значајно насеље у подграђу Благаја. Захум је, по свему судећи, споредни назив овог манастира, и долази по његовом положају у односу на огранак Вележа, који се раније звао Хум.



трам да на то упућују и облици у којима су записани. Наиме, Порфирогенитови информатори су називе јужнословенских градова у многим случајевима наводили у придјевским облицима, често са крајњим к за кáстров, или су им грецизирали завршетке. Отуд зачућује чињеница да су називи ова два града остали неизмијењени, а Хум, једини међу њима, чак и са непромијењеним словенским консонантским завршетком, тј. без грчког деклинационог наставка! Како Скокова анализа показује, у ДАИ се у таквом облику наводе још само називи три ненасељена јадранска острва, који нијесу били у свакидашњој употреби, па није ни било прилике да их Словени деклинују<sup>25</sup>.

Како је уобичајено да називе ријека носе градови лоцирани на њиховим извориштима или ушћима, облици Буна и Хум<sup>26</sup> су се могли равноправно доводити у везу са називом града на брду изнад извора Буне. То указује да је Порфирогенитов информатор имао неодређене податке о називу тог града, на основу чега је креирао погрешан податак о „два града“. Управо то што се апелатив и хидроним јављају као њихови називи објашњава изостанак Благаја, коме су брдо Хум и ријека Буна географске одреднице, па је логично што се више никада не јављају у својству његовог назива. Непостојање податка о Благају као „насељеном граду“, шта год да се под тим подразумејавало, резултирало је изостанком и његових алтернативних назива са тог списка. Словенски градови који нијесу спадали у ту категорију, у извјештајима су занемаривани, па је комбинација расположивих вијести са терена највјероватнији извор податка о два града на брду изнад извора Буне.

Што се тиче самог назива Βόνα, иако је Јиречекова теза о његовом преводу добро прихваћена, како у том случају објаснити разлоге за превод назива града, а не и идентичног назива ријеке, који би у том случају био само адаптиран?! Иако Порфирогенит у већини случајева није наводио словенске адаптиране облике назива градова, већ њихове старије форме, важно је истаћи да је, када му се за то указивала прилика, и изворно словенске називе преводио на грчки и латински језик, и у тако „реконструисаним“ облицима их уносио у свој спис (уп: Σαληνές < Соли; Παραθαλασσία < Приморје или Поморје). Понекад је и познате називе из писане традиције мијењао до непрепознавања, само да би их прилагодио разним етимологијама. Отуд би и облик Βόνα, у смислу

<sup>25</sup> P. Skok, *Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena*, 186.

<sup>26</sup> Ни на једном брду Хум у околини Мостара нијесу установљени археолошки трагови из раног средњег вијека. Да један објект може имати већи број назива лијепо се види на примјеру поменутог фрањевачког манастира у Бишћу, који се у изворима јавља као: Бишће, Нови у Бишћу, Захум, Хум (С. Ћирковић, н. д, нап. 12; D. Kovačević-Kojić, н. д, 37-38).

назива за ријеку, са истим правом могли тумачити прилагођавањем латинском *bonus*, односно, идентично записану форму назива града, као превод на латински: старослов. *благъ* = лат. *bonus*. Назив ријеке Буне Шафарик доводи у везу са *bun* = *креч*<sup>27</sup>, а само на територији Босне постоје још три топонима Благај<sup>28</sup>, па је извјесно да ти називи не стоје у вези са старијим *bonus*.

Анализа 33. поглавља списка DAI указује да се дио текста, у којем су уз објашњење назива „Захумљани“ дати селективни подаци о земљопису ове кнежевине, претежно темељи на логичким расуђивањима царског информатора. Најпоузданији му је завршетак, гдје је ријеч о прошлости рода архонта Михаила, у којем нарочит значај има податак о његовом досељењу са ријеке Висле на ријеку Захлumu. Појмови *Хум* и *Захумљани* су од стране информатора површно схваћени, што је условило њихову непрецизну интерпретацију. Упркос томе, и такав опис посједује одређени смисао, што је додатно отежавало утврђивање изворног стања чињеница.

Mr Bojan NOVAKOVIĆ

## HUM AND ZAHUMLJANI IN 33<sup>RD</sup> CHAPTER OF SCRIPT DE ADMINISTRANDO IMPERIO

### *Summary*

While the 33<sup>rd</sup> chapter of the *De administrando imperio* contains the description of the early medieval county of Zahumlje, there are many unclear places inside. According to our opinion they mostly origin from the praxis of Constantin VII Porphyrogenitus to make conclusions based on his logical judgment and, mostly, dubious etymological constructions obtained through his informers and own observations. Considering that the name *Zahumlje* have been disappearing with time, having been replaced by the formulation *Humska zemlja* (*Hum's land*), here is pointed out the difference between these geographical categories, carried out their ubication and suggested the reasons for their change.

KEY WORDS: *Hum, Zahumlje, Constantin VII Porphyrogenitus, De Administrando Imperio, early medieval history, etymology, ubication*

<sup>27</sup> ВИНЈ II, нап. 208.

<sup>28</sup> Rječnik JAZU, I, 398.